

En købmandsgård 1766

Af TORSTEN BALLE

DE ældste af os husker tydeligt en stor købmandsgård i købstaden omkring 1900. Et langt hus mod gaden med butik og beboelse, en mægtig stor gårdsplads med mange bygninger rundt om, vognhuse, stalde til mange heste og pakhuse, der rummede store lagre af mange forskellige varer, som ofte var hentet i store partier i udlandet og nu lå og spredte deres dufte over hele gården. Sådant måtte det være i den tid. Der var ingen rigtige købmænd i miles afstand fra byen, og folk måtte køre til købstaden - ofte langt og derfor ikke ret tit - for at hente de varer, de havde brug for i de kommende måneder.

I deres købmandsgård havde kunderne fra landet et fast tilholdssted, når de kom til byen. Gårdskarlen sørgede for, at vogn og heste blev parkeret, og så gik man ind i købmandens store kundestue, hvor der blev serveret kaffe og måske en dram. I butikken gjorde man så sine indkøb af de varer, en købmand dengang havde til rådighed - og det var mange - og gik så ud i byen og købte af det, han ikke havde. Alle pakker, der blev købt, blev båret hen til købmanden og oplagret der, til man skulle hjem.

Sådant havde det været, så længe de gamle omkring 1900 kunne huske, og går vi ved hjælp af gamle dokumenter 200 år tilbage, finder vi, at de store købmandsgårde også eksisterede dengang. Vi har blot ikke vidst ret meget om dem, ikke engang, hvad der egentlig var af varer i sådan en gammel købmandsgård, eller hvor meget der var.

Det skulle imidlertid et skifte kunne fortælle os noget om. Det skulle være et skifte efter en køband, hvis kone var død omtrent på samme tid som han, og som ikke havde børn, så alt i boet skulle registreres. Et sådant skifte findes, nemlig efter købmand *Michel Edvardsen Galtrup* i Thisted¹) og hans kone *Zidse Marie Andersdatter Ladegaard*, der døde 1766 med to måneders mellemrum. Deres gård lå i Vestergade (nu nr. 18) og bestod af seks bygninger, fire store huse omkring gårdspladsen, en lade ved Tingstrupvej og et lille pakhús på den anden side Amtsstræde.

Hvad var der så i de huse? Vi ser i skiftet og opdager, at det ikke er så ligetil at få overblik over det, for de ca. 70 tætskrevne foliosider viser, at de forskellige varesorter var blandet imellem hinanden og var anbragt på mange forskellige steder, så det ser ret håbløst ud at få rede på det hele. Man undres over, hvordan købmanden kunne! Her er der dog gjort et alvorligt forsøg, men det er nu liget, at der i den private bolig var nogle varer, som egentlig hørte til i butikken. Det er der ikke taget hensyn til her, hvor det kun drejer sig om at blive klar over, hvad der var i butik og på lager.

Varerne er efter skøn opdelt i varegrupper. Hvad der var af en bestemt vare, er talt sammen, uanset om det i skiftet er fordelt på forskellige steder eller er delt op i bunker, der er vurderet hver for sig.

Varelisten taler ellers for sig selv. Den vil måske virke noget overraskende for mange - tænk, havde man virkelig

det i 1766! -, men den viser altså, hvad en købmand skulle have i sin butik dengang, og altså også, hvad folk brugte. Man må dog huske på, at en del kan være helt eller næsten helt udsolgt, mens andet kan være kommet hjem for kort tid siden, og på, at nogle varer har været sæsonvarer, der kun fås på bestemte årstider, f.eks. korn og tørfisk og mange udenlandske varer.

Men lad os se på sagerne:

Bøger og papir m. m.

7 evangeliebøger, Pontoppidans spørgsmål, 8 ABC'er, 3120 ark hvidt skrivepapir, 7 dobbelte bundter træpapir, 2 bundter brunt pakpapir, 4 dus., blyanter, 4 dus. 9 stk. rødkridt, 1 bundt grifler, 7 stentavler, 1 dus. blækhuse.

Manufaktur.

147³/₄ al. saien²), 49¹/₄ al. stof³), 10½ al. rask⁴), 112 al. lærred, 61³/₄ al. drejl, 45 al. kattun, 5½ al. dybich, 19½ al. multum⁵), 19 al. hjemmevævet tøj, 7 al. klæde, 3 al. fløjl, 2½ al. kannevas, 1½ al. damask, 32 hårduge til kjortler, 16 tørklæder, 1 dus. kramhuer.

6 pd. kramgarn, 3 pd. orgensin⁶), 7 pd. flock, 1½ pd. silkegarn, 1 pd. gammelt garn.

426 stk. bændler og 600 al. bånd⁷) af forskellige farver og stoffer, bl. a. silke og fløjl.

30 dus. tombaks-knapper⁸), 8 dus. do. vesteknapper, 78 dus. hvide metalknapper, 8 dus. sorte do., 32 par metalærmeknapper, 144 dus. hornknapper, 2 dus. hjortetaksknapper, 40 dus. do. vesteknapper, 20 dus. sorte garnknapper, 24 dus. do. vesteknapper, 5½ bundt små hægter, 42 jernhægter, 42 messinghægter, 6 par kåbehager.

252 breve mesingknappenåle, 82 breve jernknappenåle, 221 fingerbøl og fingerringe, 60 gardinringe.

Kolonial.

170 pd. hvedemel, 183 pd. risengryn, 8 pd. sagogryn, 200 pd. lys kandis, 37 pd. topmelis.

100 pd. svesker, 158 pd. rosiner, 10 pd. figner, 163 pd. korender, 4½ pd. kaffebønner, 85 pd. te⁹).

1 pd. 15 lod¹⁰) kanelbark, 1 pd. 9½ lod nelliker, 57 pd. allehånde, 19½ pd. peber, 20 lod spansk peber, 1 pd. 3 lod kardemomme, 2 pd. hel mu skat, 12½ lod muskatblomme, 129 pd. ingefær, 192 pd. anis, 2 pd. laurbær, 7 pd.

² fint uldstof.

³ blankt uldstof.

⁴ let uldstof.

⁵ blødt, opradset uldstof.

⁶ knaphulssilke.

⁷ De mange bændler, bånd og knapper er nok beregnet til tøj af hjemmevævet stof.

⁸ Tombak, rødgods, legering af kobber og zink, mindre zink end messing.

⁹ Man har troet, at folk, i hvert fald på landet, ikke drak rigtig te af tekopper, der nævnes i skifter, men te af hjemmetørrede blade. I et skifte 1759 efter Christen Dige i Søgård i Nors nævnes dog udtrykkelig peke-te (se årbog 1960, s. 290).

¹⁰ 1 pund = 32 lod.

¹ Skifte 1766 i Skifteprotokol for Thisted. Om hans slægt, se årbog 1960, s. 272

hjordetak, 20 pd. pommerans, 1 dåse safran, 9 skæpper kommen, 1½ pd. lakridstræ, 17 pd. lakridskager.

7 ottinger tvebakker, 8 ottinger kringler¹¹), 1 æske kirkeoblater.

36 tønder salt, 5 skp. norsk små salt, 1 fjerding lyneborgersalt.

23 pd. hvid og 1 pd. broget skægsæbe, 4½ fjerding grøn sæbe¹²), 22¾ pd. broget venedisk sæbe, 3 td. norsk bøgeaske¹³), 104 pd. amdand¹⁴).

32 pd. humle.

228 potter gammel vin, 228 potter ny vin¹⁵).

1400 pd. tør torsk, 300 pd. tørfisk, 356 pd. tørret flæsk, 1 kurv hvalfinner.

Materialer og farver.

2 pd. fænum græchum¹⁶), 1 dåse venedisk teriak¹⁷), 1 pd. ensianrod¹⁸), 43 flasker hovedvand.

1¼ pd. hvid stenolie, ¾ pd. lak, 3 pd. gummi, 7¾ pd. gult voks, 20 pd. harpiks, 14 pd. hornlim, ½ tønne tran, ¾ pd. svinebørster.

130 pd. alun¹⁹), 47 pd. vinsten²⁰), 1 æske med galæbler, 16 lod cochénille, 33 pd. fernambuk, 4 pd. lakmus, 2½ pd. gurkemeje, 5 pd. krap, 95 pd. blåtræ, 28 pd. isenfarve.

49 pd. blyhvidt, 32 pd. brunrødt²¹), 2½ pd. olieblåt, 8½ pd. spanskgrønt, 1 tønne sværte, 1 bundt bogsovlv.

Inventar.

1 4-lispunds-bismer²²), 1 2-lispunds-bismer, 1 skålvægt, 3 par vægtskåle, 1 balance til en vægtskål, 1 pottemål med strygeholt, 1 træbalje med skemål og rende.

Huder og skind.

20 fåre- og lammeskind, 1 kalveskind, 1 ræveskind, 2 hareskind, 3 ilderskind, 1 brokskind, 1 buntlæder-hud.

Hør, hamp og reb.

4546 pd. hør, 714 pd. hamp, 792 pd. reb, 37 al, sadelgjord, 39 gang skagler.

Isenkram.

6 jerngryder, 5 jernpander, 17 bliktragte, 9 blikrivejern, 24 flasker, 200 propper.

20 høvlblade, 8 savblade, 63 file, 3 knibtænger, 9 trægrebe, 83 hollandske bor, 27 vridbor, 78 andre bor, 1 dobbelt blok med hager, 2 dus. klædekøller, 1 par dobbelte karter, 16 sakse.

1 skærekniv, 42 bordknive, 51 knive med skildpaddeskafter, 72 små knive med hornskafter, 36

foldeknive, 10 do. med hjortetaksskafter, 17 mindre do., 36 penneknive med foderaler.

45 spejle, 12 par messingskospænder, 10 par hvide skospænder, 16 små æsker af nürnbergerkram, 8 do. forgyldte tedåser, 1 stor stenkrug, 3 store teflasker, 5 sæt malede runde æsker, 40 buddiker, 20 malede snustobaksdåser, 12 blikdåser, 6 papirdåser, 34 messingkridthuse, 24 blikkridthuse, 11 ben-nålehuse, 2 brillehuse med 12 par briller, 6 hovedvandsæg.

15 dus. redekamme, 10 dus. klovkamme, 14 dus. messing-krumkamme, 3 dus. 8 stk. nedkamme.

323 dus. bønderpiber²³), 9½ dus. porcelæns-piber, 8 dus. stenpiber²⁴), 62 dus. messing-pibebylder, 1 dus. horn-pibemundstykker²⁵), 7 mundstykker af træ og horn.

1 bundt (1000) ålekroge, 1½ bundt fortinnede torskekroge, 2 bundter heltkroge, 20 pd. store hagl, 39 pd. harehagl, 9 pd. fuglehagl, 20 pd. spurvehagl, 20 pd. krudt.

12.000 søm, 5.000 beslagsøm, 5500 dobbelte søm til loft, 8500 flad- og rundhovedede søm, 1500 enkelte spidsnagler, 1000 dobbelte do., 2 bundter messingsøm med jernstifter, en slump fortinnede søm.

819 pd. bly²⁶), 2½ pd. engelsk tin, 69 pd. hårdstål, 11 jernstænger, 8 pd. stangjern, 72 pd. jernplader, 15 pd. jernblikplader, 8 ark blik, 3 ringe ståltråd, 15 pd. messingtråd, 10 pd. hvidt lod, 2 pd. sort og hvidt lod, 2½ kiste tysk glas.

Tømmer.

Ved Vigsø: 30 dobbelte 12-alens bjælker, 96 enkelte 12-alens, 52 10-alens, 50 8-alens, 53 fyrrebord, 76 do. sekunda.

Hjemme: 14 10-alens, 3 7-alens, 2 egetræer, bøge- og fyrbrænde, en slump stenkul. 41½ td. tjære, 1 slump kalk.

Korn.

128 td. havre, 15 td. 4 skp. ærter.

* * *

Hvor var så alle de varer købt? Det ligger nær, at meget var købt i Aalborg, hvor mange storkøbmænd handlede en gros. På den tid var det ikke muligt - eller i hvert fald svært - at sejle fra Thisted og længere bort. Der var ingen egentlig havn, og grundene ved Løgstør spærrede ofte helt for større skibe, undertiden også for små. Der blev da også fremlagt en del regninger fra Aalborgkøbmænd i dødsboet, bl. a. fra Jacobus Himmerig, Christen Ryberg, Lars Winde og Niels Thygesen. En regning fra skipper Christen Lauritsen Holm i Thisted viser, at Michel Galtrup brugte ham som kommissionær. Han har for købmandens regning købt varer i Aalborg og fragtet dem til Thisted. Disse regninger lyder naturligvis på større mængder af bestemte varer end dem, der ved skiftet blev fundet i boet, f.eks. på 16 topper sukker (ca. 220 pd.) og 1 fad svesker (330 pd.). Desuden er der nævnt varer, som ikke var i boet, og som altså var udsolgt, f.eks. 26 ottinger brød og 6 jernkakkelovne. Kakkelovne fik

¹¹ Man skulle ellers tro, at folk købte kager hos en bager.

¹² Man læser tit, at folk dengang ikke brugte sæbe!

¹³ til tøjvask.

¹⁴ alm. navn for rissstivelse.

¹⁵ På en regning i skiftet nævnes også fransk brændevin (cognac) og brændevin.

¹⁶ lægemiddel, rod af planten bukkehorn.

¹⁷ sammensat lægemiddel.

¹⁸ et bitterstof.

¹⁹ til farvning.

²⁰ til farvning.

²¹ engelskrødt.

²² 1 lispund = 16 pund.

²³ kridtpiber, brugtes i regelen kun én gang.

²⁴ form. merskumpiber.

²⁵ til porcelæns- og støpiber.

²⁶ til vinduer og kirketage.

købmanden også fra Norge ifølge en regning fra skipper Herman Nielsen i Vigsø, der også nævner salt og tømmer. Tømmer havde skipper Christen Holm også hentet i Vangså, muligvis var det drevet ind der.

Noget er dog også købt i Thisted. Farver hos farver Jens Frederiksen (i Strandgade) og hos købmændene Thomas Holst og Lassen Winter (begge ved Lille Torv) tobak, sæbe, fransk brændevin (cognac), papir og humle. I butikken er der ikke nævnt tobak, så den må være sluppet op før piberne.

At tømmeret er kommet fra Norge, er en selvfølge, men der nævnes også norsk salt og bøgeaske i skiftet. Tjæren er sikkert også kommet fra Norge, og måske er i hvert fald nogle af de mange bundter tørrede torsk norsk klipfisk.

Til gengæld leverede Michel Galtrup varer til Norge. Hans broder Niels Edwardsen Galtrup, gårdmand i Tilsted (senere købmand i broderens gård), nævner i en regning 512 pd. ost, 70 td. byg, 10 td. hvid havre, 2 sider flæsk, 1 otting smør og 10 pd. svineis ter, som altsammen blev leveret i Vigsø eller Klitmøller. Det giver naturligvis kun en antydning af, hvad Michel Galtrup solgte til Norge eller til skudehandlerne.

Om han selv har haft part i en skude, nævner skiftet ikke, men der nævnes en skibsbod, hvori der var indlagt en mast med stort sprødsejl og fok, så han må have haft noget med skibsfart at gøre.

Ved afslutningen af skiftet blev købmandens økonomiske stilling naturligvis gjort op. Boets værdi blev opgjort til 7753 rdl., udgifterne til 3804 rdl., men heri er medregnet udgifter til begravelse og skifte 664 rdl., og 400 rdl., som to plejebørn skulle have forlods, ialt 1064 rdl., så Michel Galtrups formue før hans død kan anslås til 7753 rdl. - 2740 rdl. = 5013 rdl., hvad der på den tid omtrent svarede til værdien af jordegods på 100 td. *hartkorn*, og han havde endda kun været købmand i nogle få år, idet han tog borgerskab 1755, da han var 33 år gammel. Da han døde, var han 43 år, så han stod endnu i sin fulde kraft. Og her skal der igen mindes om, at næsten alle andre Thisted-købmænd blev ejere af herregårde, Peder Obel af Lyngholm, Niels Sommer af Todbøl, Niels Aars og senere Lassen Winter af Øland.

Det har altså ikke været så helt ringe at være købmand i Thisted, og for Nykøbings købmænd gælder noget lignende.

(Kilde: Historisk Årbog for Thy og Mors 1973, side 435-443).